

Pîr Mehmet b. Evrenos b. Nûreddîn, *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâiyih*, Hazırlayan: Ümit Tokatlı. Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 91, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi, 1996, 295 s. (ISBN 975-8013-15-7)

Kitabın müellifi, Karatovalı Za'îfi adıyla tanınan *Pîr Mehmet b. Evrenos b. Nûreddîn Za'îfi*, 16. yüzyıl şairlerimizdendir. Bu şairimizin *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâiyih* adını taşıyan eseri, Ferîdüddîn Attâr'ın *pend-nâme* sinin manzum tercümesidir. Eserin biri müellif hattı iki yazma nüshası vardır. Amerika nüshası, müellif hattı olan Topkapı nüshasından istinsah edilmiştir.

Za'îfi, *pend-nâme* yi genişleterek tercüme etmiş. , bu sebeple, kendisini eserin musannifi olarak göstermiştir. Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyelerinden, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanı Doç. Dr. Ümit Tokatlı tarafından yayıma hazırlanan ve incelenen bu eser "Önsöz"(IX-X), "Bibliyografya" (XI-XIII), "Kısatmalar" (XV), Transkripsiyon Alfabeti (XVII), "Giriş" (XIX-XXII), "Metin" (1-19), "Ayetler" (121-124), "Açıklamalar" (125-138), "Dil Notları" (139-164), "Dizin" (165-291), "Ekler Dizini" (293-295) "Tıpkı Basım" ve "Farsça Metin"den oluşmaktadır. Burada tanıtmaya çalışacağımız eser, bir metnin transkribe edilip özellikleri üzerinde durulmasından ziyâde, yaygın olarak kullanılan bazı çeviri-yazı bilgilerinin yanlış olduğunu belirterek bu yanlışlıkları düzeltmeye yönelik olması bakımından da dikkat çekicidir.

Arap harfleriyle yazılmış eserleri Lâtin harflerine aktarıırken kullanılan çeviri-yazı (transkripsiyon) sistemimizde, henüz bütün bilim adamlarımızca üzerinde mutabakata varılamayan bazı hususların olduğunu biliyoruz. Tokatlı, eserin önsözünde bu konuya temas ederek, "üzerinde henüz mutabakata varılamayan husus"lardan biri olarak belirttiği "hemze ve benzerinin imlâdaki fonksiyonunun açıklığa kavuşmamasından kaynaklanan husus" üzerinde durmaktadır. Tokatlı'nın bu konudaki görüşleri kısaca şöyle:

"Hemze, Arapçaya mahsûs bir ünsüzdür; alfabede özel bir işareti (harfi) yoktur. Bunun sebebi de, çoğu kez üzerinde yazıldığı uzun ünlü veya aynı ünlünün ünsüz sesine dönüşmesidir: *şe'n* > *şân*, *şu'm* > *şûm*, *mü'errih* > *mü'verrih*....

Burada bizi ilgilendiren *kürsülü hemze*dir ; yani noktasız *ye* üzerinde gösterilen ve *sâ'il* > *sâyil* örneğinde olduğu gibi, *y* sesine dönüşen şeklidir.

Farsça'da, kelime içinde ve sonunda hemze sesi yoktur. Kelime içinde ve sonunda *yî* seslerini karşılayan yan yana iki *ye* yerine, kimi zaman, aynı ses değerini taşıyan *y* sesi, *kürsülü hemze* ile gösterilir. Her iki imlânın okunuşu aynıdır, yani *yî* dir. O hâlde ister *y*, isterse *kürsülü hemze* olsun, *Nevâyi hercâyî*...gibi kelimelerin tek çeviri-yazıları olmalıdır.

Eski Farsça kelime sonu *-eg* (ag/-ak) ekinin ünsüzü düşüp, geriye kalan kısmı, Arapçada aynı görevi üstlenen, kendinden önceki üstün sesini imlâda belirten işaretle karşılanmıştır.

Arapça ve farsça kısa ünlüler hareketlerle gösterildiklerinden, kelime sonunda e(a) ünlüsünü, kelime sonunda yazıldığı şekliyle temsil etmesinden dolayı, h harfine, yazıda olan, okunuşla olmayan anlamında *hâ'-i resmiyye* ismi verilmiştir.

Arapça kelimelerle *kısa ünlüler* ve *uzun a* ünlüsünden önce *t* sesi ; Farsça kelimelerde *uzun a* ve *uzun i* ünlülerinden önce *ekin aslı*, ortaya çıkar : A. *medrese* > *medresetü*, *medresete*, *medreseti*, *medresetân* ; F. *h'vâce* > *h'vâcegân*, *zinde* > *zindegî*

*Hâ'-i resmîyye* ile biten isimlere eklenen Farsça tamlama ekinden önceki yardımcı *y* harfinin kelime sonunda yazıldığı şekli *küçültülüp hemzeye benzetilerek*, *hâ'-i resmîyye* üzerinde yazılması, yanlış çeviri-yazılara yol açmış ve bu yanlış umûmileşmiştir.

Ünlü ile biten isimlere eklenen Türkçe *akkuzatif eki* de bazen aynı imlâ ile yazılmıştır. Ama bu işaretin *hemze* ile karıştırılması sonucu, "...dîv bu kazaziyye'i işitdi...", "...bu kazaziyye'i anlara bildürdi..." gibi çeviri-yazılara rastlanmaktadır.

Şunu da belirtmeliyiz ki, *hâ'-i resmîyye* Türkçeye geçince, lafziyye (okunan) hâline gelmiş ve ünlü harflerin dördüncüsü olmuştur. Kelime içinde -yazıldığı yerlerde- *e*, kelime sonunda (kalınlık-incelik uyumuna göre) *a* veya *e* seslerini ifade etmiştir.<sup>1</sup>

Tokatlı, yukarıda yaptığımız alıntıdan da anlaşılacağı üzere, *Hâ'-i resmîyye* ile biten isimlere eklenen Farsça tamlama ekinden önceki yardımcı *y* harfinin kelime sonunda yazılışını sistemli olarak *y* ile göstermiştir. Bilindiği gibi, bu işaret genellikle hemze olarak düşünölmekteydi. Ünlü ile biten isimlerden sonra gelen Türkçe *akkuzatif ekinin Hâ'-i resmîyye* ile yazılması ve hemze ile karıştırılması yüzünden çeviri-yazıda bazı yanlış okumalara rastlanmaktadır. Tokatlı, bu konu üzerinde önemle durmakta ve kitabın bütününde uygulamaktadır. *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih* adlı eserin bazı özelliklerinden hareketle kaleme alınan bu ve benzeri konularla ilgili ileri sürülen görüşler ılgınç ve orijinal olup, bu konularda Tokatlı'nın geniş ve doyurucu makâleler yazması gerekmektedir.

"*Giriş*"te, "*Kutadgu Bilig*", "*Atebetü'l Hakâyık*", "*Divân-ı Hikmet*", "*Risâletü'n-Nushiyye*", "*Usûl-nâme*", "*Hayriyye*" gibi nasihat-nâme özelliği taşıyan eserler hakkında kısa bilgiler verilmiş, bazı nasihat-nâmelere *pend-nâme* adının verilmesinin Feridüddin Attâr'ın (1119?-1190?) *Pend-nâmesi*'nden kaynaklandığı ileri sürölmüş-tür. *Pend-nâme* hakkında genel bilgiler de veren Tokatlı Türkçe'ye yapılan tercü-melerin dört grupta ele alındığını belirterek tercüme şekillerini şöyle sıralamaktadır:

- 1- Aslını bozmamak amacı ile kelime kelime,
- 2- Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun,
- 3- Konusu aktararak,
- 4- Genişletilerek, yapılan tercümeledir.<sup>2</sup>

Zaîfî'nin *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*'i dördüncü gruba dahil edilmektedir. Zaîfî, daha önce de belirtildiği gibi, *pend-nâme* yi genişleterek tercüme etmiş, bu sebeble, kendini eserin musannifi olarak göstermiştir.

Giriş'te "*Zaîfî ve Eserleri*", "*Eserin Nüshaları*" ve "*Eserin Muhtevası*" hakkında da bilgiler verilmektedir.

Tokatlı, sözü edilen çalışmanın "*Metin*" kısmında, eserin iki nüshası üzerinde çalışmış, nüsha farklarını dipnotlarla göstermiştir. Metni Lâtin harflerine aktarırken, Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan zihafı dikkate almadan, uzun ünlüleri kendi ses değerleri ile göstermiştir.

<sup>1</sup> Ümit Tokatlı, *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nûreddin Za'îfî, Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*, Kayseri, 1996, s. IX.

<sup>2</sup> Tokatlı, *a.g.e.*, s. XX

"Ayetler" demetinde yer alan âyetler ve mealleri hakkında bilgiler vermektedir. Ayetlerle ilgili olarak yapılan açıklamalar arasından ilginç gördüğümüz bir örneği aşağıda gösteriyoruz:

"488. beyit : Gizlenür sanma her iş kıl ihtiyât  
Menfez olmaz üştüre *semm-i hıyât*

Doğrusu' âyetlerimizi yalan sayıp, onlara karşı büyüklük taslayanlara, göğün kapıları açılmaz; deve iğnenin deliğinden geçmedikçe cennet'e de giremezler. ' Arâf sûresi (40. âyet)

Buradaki cemel (deve) kelimesini İbn Abbas cümmel okumuştur. [Al-Zamahşeri: El- Keşşâf 3/103; El-Lisân: "cemel" mad. ] Arapça cem'-i teksirde (kırık çoğul), fu''al vezninin tekili ancak fâ'il olabilir. [rukka-râki'], halbuki cümmelin tekili cümlüdür; anlamı da iptir. Ebu's-semâl ise kelimeyi aynı anlamda "ceml" okumuştur [İbn Haleveyh: Muhteşaru Şevâzi'l-Kur'an]. Böyle bir düzeltme Metti İncili'nde yapılmış ve (cemel) e ip anlamı verilmiştir. [Bar Behlül, lexicon 500]<sup>3</sup>

"Açıklamalar"da, metinde yer alan peygamber, kavim, tarihî şahsiyetler vb. altında, "Peygamberler", "Din Büyüklüğü", "Tarihî İsimler", "Tarihî Kavimler", "Yer İsimleri", "Fıkıh", "Kimya", "Hikaye Kahramanı", "Telmih Yolu İle" başlıkları altında, açıklayıcı, bilgiler verilmektedir.

"Dil Notları"nda, Türkçe Kelimelerle İlgili Bazı Özellikler", "Arapça Kelimelerle İlgili Bazı Özellikler", "Farsça Kelimelerle İlgili Bazı Özellikler" ve "İlâveler" üst başlıkları altında toplam 52 konuda bilgiler ve bu bilgileri destekleyen örnekler metinden hareketle verilmektedir. Bu konuları şöyle sıralayabiliriz: 1. Ünlü uzatılması (imâle), 2. Ünlü düşmesi, 3. Ünlü Birleşmesi", 4. Ünsüz Düşmesi, 5. Sedahlışma, 6. Hece Düşmesi, 7. Aitlik eki-ki, 8. Ek uyumsuzluğu, 9. Arkaik şekiller, 10. sin < sen, 11. o < 01, 12. Ünlem eki-a, 13. İçün, 14. İle, 15. Teklik birinci şahıs eki-am/-em, 16. Gelecek zaman eki-acak/-ecek, 17. u-iktidari fiil, 18. -ınca/-ince, 19. Türkçe kelimelerle Farsça tamlama, 20. Bağlama grubu, 21. Bazı ilgi çekici kelimeler, 22. y-sesi, IIArapça Kelimelerle İlgili Bazı ÖzelliklerII: 23. Ünlü türemesi, 24. Ünlü Değişmesi, 25. Ünlü kısaltması, 26. Ünsüz değişmesi, 27. Ünsüz düşmesi, 28. İkileme, 29. Tesniye (ikilik), IIFarsça Kelimelerle İlgili Bazı ÖzelliklerII: 30. Ünlü türemesi, 31. Ünlü uzatılması, 32. Ünlü kısaltması, 33. Ünlü değişmesi ü < i, 34. Ünlülerin yer değiştirmesi, 35. Emir kipi, 36. İzâfet kesresi, 37. (-d) düşmesi, II İlâveler II: 38 İmlâ yanlışları, 39. Tamlama yanlışları, 40. Okunmayan ünsüz, 41. Cali masdar, 42. İki şekilli kelimeler, 43. Ünlü uyumuna girme temâyülü, 44. Peltek z (d), 45. Bağlama edatı u , 46. Vâv-ı ma'dûle, 47. Farsça imlâ te'siri, 48. Yardımcı fiil horden, 49. Çatı eki görevindeki Arapça kalıplar, 50. Partisip görevindeki Arapça kalıplar, 51. Farsça partisip grupları, 52. Kurlsız çokluk.

"Dil Notları"nda ilimizi çeken bazı hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ca'li masdar: "Arapça masdar kelimesinin anlamı, hem fiillerin zaman ve şahıs ifadesi taşımadığı kelimeler hem de soyut isimlerdir. Birinci anlamda Türkçe *-mak /-mek*, Farsça *-tan / (-dan)* dan; ikinci anlamda Türkçe *\*lık (\*lik / \*luk / \*lük)*, Farsça *\*i* ekleriyle yapılan kelimelerdir. Arapçada bağlılık ve aitlik *\*i < \*iyy* ve dişilik, dolayısıyla çokluk bildiren *\*e(t)* eklerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır:

3 Tokatlı, a g e., s 124.

\*iyye(t). İstisnasız, soyluluk kavramı istenen her isim ve sığata, hem de ek olarak gelebilmesi, Arapça ağıısından tabii ki sun'ı (ca'li) bir durumdur ve bu ekle yapılan isimler de (soyut isimler) ca'li masdarlardır. (...)"<sup>4</sup>

2. Farsça derslerimizde masdar ekinin -denli ve -tenli olmak üzere iki şeklinin olduğunu görmüştük. Ancak Tokatlı, Farsça'da masdar ekinin sadece -ten olduğunu ve ses uyumu sonucu -den şeklinde ortaya çıktığını vurgulamaktadır: "(...) Farsça mastar ekinin -den'li ve -ten'li diye ikiye ayırmak, pratik bir tasnif olarak doğru olabilir. Fakat dilbilgisi ağıısından yanlıştır. Çünkü Farsça mastar eki sadece -ten'dir. Ünsüzlere eklenerek aynen korunmuş (ünsüz uyumu); ünlülere eklenerek, t sesi önce *petek* z, sonra da *d* olmuştur. Sızıcı titre *r* ünsüzünden ve Ca'li masdar ekinin uzun *i* ünlüsünün düşmesiyle *n* ünsüzünden sonra da ek -den'dir: âverden, handânden. (...)"<sup>5</sup>

3. Vâv-ı ma'dûle: " (...) Eski Farsçanın asli seslerinden *hw* birleşik ünsüzü de, Farsçanın bazı ağıızlarında yaşamasına rağmen, edebî dil ve te'sirindeki konuşma dilinden düşüp, yerini *h* sesi almıştır. Çift dudak ünsüzü *w* ise, imlâda korunup, okunuşta, kendisine en yakın ünlü olan *o* sesine geçmiştir. Bir süre sonra, *o* ünlüsü düzleşerek *a*'ya dönüşür : *hw* > *ho* > *ha*. Düzleşen veya şekil değıştiren *w(o)* anlamına gelen *vâv-ı ma dûle* ismini de işte o zaman alır. Bu değışikliği imlâda, *w*'den sonra eklenen ve üstün görevinde olan elif harfi gösterir. Ancak bu harf, imlâ te'siriyle uzunluk kazanmıştır: *h<sup>v</sup>âb*, *h<sup>v</sup>âr*, *h<sup>v</sup>ân*, *üstüh<sup>v</sup>ân*...vb. Bazı kelimelerde ise, gelişmenin *a* safhası benimsenmeyerek *o* sesi hakim olmuştur: *hoş*, *hod*, *hurşid*, (<*horşid*), *huşe* (<*hoşe*)...vb. İmlâları aynı olmasına rağmen, okunuşta *vâv-ı ma'dule* ile *vâv-ma'rûf* arasındaki fark, kelimenin anlamı ile belirlenir: *hon* (yemek; sofrâ), *hûn* (kan), *hoy* (ter), *hûy* (yaradılış) ...vb. iki ses arasında kesin tercih yapmayan kelimelerde var: *hon/h<sup>v</sup>ân*; *hor/h<sup>v</sup>âr*, ...vb. (...)"<sup>6</sup>

Yaptığımız alıntılardan da görüldüğü gibi, "Dil Notları"nda çok önemli konular metindeki örneklerden hareketle ele alınmıştır. Tokatlı'dan, başka örneklerle de besleyerek, bu konuları inceleyen müstakil bir kitap çalışması bekliyoruz.

"Dizin"de, metinde yer alan kelimelerin indeksi, "Ekler Dizini"nde de metinde yer alan eklerin indeksi verilmektedir.

Kitabın sonunda metnin "Tıpkı Basım"ı ve "Farsça Metin" yer almaktadır.

Kitabı hazırlayan Ümit Tokatlı'yı bu önemli çalışmasından dolayı kutluyor, yeni çalışmalarını bekliyoruz.

Bayram DURBİLMEZ

4 Tokatlı, *a.g.e.*, s. 152-153.

5 Tokatlı, *a.g.e.*, s. 154.

6 Tokatlı, *a.g.e.*, s. 155.